

УДК 347. 412

Кохановський Велеонін Олексійович,

аспірант кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІКА І ПЕРСПЕКТИВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. У житті сучасної людини зобов'язальні відносини у сфері туризму відіграють значну роль. Туризм є одним із найбільш привабливих способів набуття нових знань і вражень, комунікації і слугує розвитку надійних соціальних зв'язків між людьми, народами і країнами. Завдяки обміну інформацією, досвідом, інтелектуальними напрацюваннями, речами та послугами у туристичній сфері удосконалюються процеси всебічного розвитку не лише окремих людей, але і цілих народів. Надаючи або отримуючи туристичні послуги, туристичні об'єкти у користування, інформацію про туристичний продукт то, що особа стає учасником зобов'язальних відносин у сфері туризму.

Звертає на себе увагу значна неоднорідність правовідносин у сфері туризму. Тут присутні, перш за все, абсолютні «туристичні» правовідносини, які характеризуються тим, що правам однієї особи на відпочинок, оздоровлення, інформацію протистоїть невизначене коло осіб – всіх інших членів суспільства на недоторканність, повагу, непорушність цих прав. Подібні правовідносини характерні для використання зазначених прав, їх усвідомлення самою особою і збереження. Управомочений суб'єкт подібних відносин може вимагати поваги до своїх прав, їх дотримання і захисту від будь-якої іншої особи. Втім, не менш значну роль у сфері туристичних відносин відіграють правові відносини між окремими, конкретно визначеними особами. В межах останніх суб'єктивному праву однієї особи протистоїть конкретний обов'язок іншої, чітко визначеної особи – сторони тих чи інших відносин у сфері туризму. Саме вони можуть бути визначені як зобов'язальні відносини у сфері туризму, або зобов'язальні туристичні правовідносини. В даному випадку, ці поняття будуть застосовуватися нами як синонімічні, хоча вони можуть нести і різне смислове навантаження в залежності від контексту.

Зобов'язальні відносини у сфері туризму можна охарактеризувати як специфічні, що пояс-

нюється як самим поняттям, яке аналізується, так і структурою відповідних зобов'язань, їх видами і системою, співвідношенням із договорами і системою договорів, які спрямовані на створення, набуття, поширення чи використання туристичного продукту. З'ясування цих особливостей з урахуванням авторського розуміння поняття туристичного продукту – важливе і своєчасне завдання сучасної цивілістики.

Стан дослідження теми. Проблемам зобов'язальних відносин у сфері туризму у їх комплексі в літературі практично не приділялося уваги, в той час як договірні відносини у сфері туризму і туристичної діяльності неодноразово ставали темою дослідження вітчизняних авторів, зокрема, М.М. Гудими, яка аналізувала стан захисту прав споживачів за договором про надання туристичних послуг [1], О.Ю. Серьогіна, праця якого присвячена проблемам правового регулювання міжнародних туристичних відносин [2], Р.І. Яворського, дисертаційне дослідження якого звернене безпосередньо до договору про надання туристичних послуг [3] та ряду інших. Підґрунтям для наукового дослідження, зокрема, цивільно-правового, проблем зобов'язальних відносин у сфері туризму можуть слугувати праці вітчизняних та іноземних правознавців, а також спеціалістів у сфері туризму і туристичного бізнесу, серед яких М.М. Агарков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, В.Ю. Воскресенський, В.Г. Гуляєв, Л.П. Дядечко, Т.В. Дьорова, М.Д. Єгоров, О.С. Іоффе, А.О. Кодинець, С.В. Максименко, М.П. Мальська, В.К. Федорченко, В.В. Худо, В.І. Цибух, В.В. Яременка, Д.І. Мейєр, Ю.В. Мігущенко, Є.Л. Писаревський, Й.О. Покровський, Л.І. Савенко, В.С. Сєнін, В.І. Сєнайський, О.М. Сліпушко, В.А. Смалій, С.Л. Соловійов, Є.О. Суханов, М.В. Тонкошкур, Л.М. Устименко, В.В. Чуднов, Г.Ф. Шершеневич, Є.Д. Шешенін, В.Ф. Яковлев та ряд інших. Втім, як вже зазнача-

розширюється завдяки більш глибокому розумінню обов'язку кредитора. Так, «у силу зобов'язання одна особа (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як, наприклад: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо, або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Кредитор зобов'язаний прийняти від боржника виконання» [11].

Згідно ч. 1 ст. 509 ЦК України зобов'язання – це правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо), або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [15]. Аналіз легального вітчизняного визначення характеризує зобов'язання, перш за все, через його сторони – кредитор і боржник; через особливості об'єкта, а саме цивільно-правовий обов'язок боржника перед кредитором і вимога кредитора до боржника. При цьому як активна поведінка боржника, тобто здійснення певної дії, так і пасивна – утримання від дії, може бути змістом зобов'язання.

У коментарях до ЦК України науковці звертають увагу на ряд властивих зобов'язанню рис як різновиду цивільних правовідносин: їх динамічність (вони опосередковують переміщення матеріальних цінностей між суб'єктами цивільного права); є переважно майновими відносинами (особисті немайнові права особи традиційно називають невідчужуваними, такими, що не переміщуються); мають завжди чітко визначений суб'єктний склад (боржник і кредитор). Останнє пояснюється тим, що навіть у зобов'язаннях із порушень абсолютних прав (наприклад, із завдання шкоди), відразу після настання підстави виникнення зобов'язання, його суб'єктний склад буде визначений [16].

Наведені вище доктринальні і легальні визначення поняття «зобов'язання» дозволяють зробити висновок про переважно аналогічні підходи до цього питання. Так, панівним ще з часів досліджень, проведених радянськими цивілістами, залишається розуміння цієї категорії з точки зору різновиду цивільного правовідношення з визначеним суб'єктним складом сторін. У межах цього правовідношення праву одного суб'єкта вимагати відповідної поведінки – вчинення дій, або утримання від їх вчинення, протистоїть обов'язок іншої конкретної сторони. Крім того, такі правовідносини мають майновий характер і виникають між конкретними, чітко визначеними сторонами, опосередковуючи сферу динаміки цивільного обороту. Така позиція обґрунтувалася свого часу ще О.С. Іоффе [6, с.54].

Отже, для того, щоб сформувані визначення категорії «зобов'язання у сфері туризму», слід врахувати і загальні, або родові ознаки, що притаманні будь-яким видам цивільно-правових зобов'язань, так і специфічні риси, які характеризують особливості названих видів цивільних правовідносин, які обумовлені змістом юридичних властивостей об'єктів, які складають, перш за все, поняття туристичного продукту. При цьому ми піддаємо сумніву традиційний доктринальний підхід вітчизняної науки і легальний – чинного законодавства України до поняття туристичного продукту виключно як комплексу туристичних послуг і спробуємо обґрунтувати іншу позицію, яка врахує в тому числі міжнародний досвід у цьому питанні. Увага також має бути приділена декільком важливим складовим цивільних правовідносин між різними їх суб'єктами (учасниками) та групами таких суб'єктів у сфері туризму, а також специфіці об'єднання їх зусиль для досягнення найважливішої мети їх діяльності – формування якісного туристичного продукту.

До юридичних ознак туристичного продукту, що визначають правову природу цього об'єкта та впливають на формування механізму його правової охорони у приватному праві, на наш погляд, належать такі його юридичні риси: складна комплексна структура, яка утворюється шляхом об'єднання в єдине ціле нематеріальних туристичних послуг і робіт, інформації, результатів інтелектуальної творчої діяльності, інших нематеріальних благ і матеріальних об'єктів, серед яких можна назвати практично весь спектр об'єктів цивільних прав, які передаються у власність – речі (сувенірна продукція, продукти харчування, тощо), у володіння і/або користування (туристичне майно (наприклад, спорядження) і майнові туристичні комплекси, будівлі і споруди, транспорт тощо); оборотоздатність прав на туристичні послуги, інформацію та інші немайнові і майнові об'єкти, які складають туристичний продукт.

Враховуючи значення інформації у сфері сучасного туризму, варто зазначити принагідно, що А.О. Кодинець, досліджуючи зобов'язальні відносини в інформаційній сфері і враховуючи, що інформація має нематеріальну природу (є нематеріальним благом, яке може мати різні форми свого зовнішнього вираження) вважає, що у межах цивільного обороту відбувається не обіг інформації (надання чи передача інформації від правоволодільця до набувача), а обіг прав на інформацію. Ці права, на його думку, можуть бути отримані набувачем на певний строк, у такому випадку йде мова про надання прав на інформацію або переданні (відчуженні) йому безстроково права на визначених договором умовах [10, с.171]. Втім, ми вважаємо, що у сфері туристичних відносин не менш важливі

і такі цивільні правовідносини, які, виникаючи тут, не передбачають переходу прав на інформацію, а передбачають надання чи передання майнових можливостей щодо використання саме інформації як нематеріального блага, яка є змістом, наприклад, паперового примірника «Прспект туру». Зокрема, договір купівлі-продажу проспекту туру як матеріального об'єкту (книжки) також буде належати до сфери цивільних правовідносин у сфері туризму, хоча і не передбачає надання контрагенту майнових прав на використання інформації (окрім ознайомлення з нею, із її змістом), яка втілена у цій збірці.

Виходячи із вищезазначеного і врахувавши, що ми пропонуємо відносити до сфери туристичних правовідносин максимально широке їх коло, можна зробити висновок, що і деліктні правовідносини, які спрямовані на відшкодування заподіяної шкоди чи компенсацію моральної шкоди, викликані порушенням прав суб'єкта у сфері туризму (наприклад, шляхом поширення недостовірних відомостей чи іншої інформації, яка принижує честь, гідність чи ділову репутацію учасника таких відносин, або спричинення шкоди здоров'ю туриста) слід також віднести до групи зобов'язань у сфері туризму, хоча їх предмет і не передбачає у наведеному прикладі надання чи передачу жодних майнових прав. Деліктні правовідносини виникають у таких випадках внаслідок порушення особистих немайнових прав суб'єкта на інформацію, на здоров'я, честь, гідність, ділову репутацію тощо, і їх предметом є дії боржника по відшкодуванню заподіяних збитків чи компенсації моральної шкоди, шкоди, спричиненої здоров'ю тощо. Тому констатуємо, що зобов'язання у сфері туризму у межах цивільного права, передусім, є різновидом договірних зобов'язань, оскільки виникають, змінюються та припиняються у силу ряду специфічних «галузевих» договорів, але можуть виникати також як деліктні зобов'язання по відшкодуванню майнової шкоди і шкоди, спричиненої здоров'ю, честі, гідності, діловій репутації суб'єкту відносин у сфері туризму.

Таким чином, зобов'язання у сфері туризму може бути визначене як правовідношення, в якому одна сторона (кредитор) має право вимагати від іншої сторони (боржника) вчинення певної дії чи дій – передання речей, майна, виконання робіт, сплати грошей, надання послуг, інформації і/або інформаційних прав, результатів інтелектуальної творчої діяльності і/або прав на них тощо або утримання від певних дій, а боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора відповідну дію чи дії з метою формування якісного туристичного продукту.

Згідно з положеннями, прийнятим у теорії цивільного права, обов'язок боржника в зобов'язаннях у сфері туризму може мати як актив-

ний, так і пасивний характер. Так, надання послуг трансферу турсервісом згідно договору трансферу може бути прикладом цивільних правовідносин, які виникли як активне зобов'язання. У такому договорі виконавець (турсервіс) зобов'язаний надати туристу послуги із перевезення або безпосередньо транспорт з водієм або без для переміщення туриста з одного місця в інше. В пасивних зобов'язаннях боржник повинен утриматися від вчинення дій, які полягають, наприклад, у наданні реклами небезпечного місця для відпочинку. Зокрема, у договорі про надання інформації туристу про перелік можливих для відпочинку країн того чи іншого регіону, боржник виконує пасивний обов'язок утримуватися від рекламування для відпочинку небезпечної з тої чи іншої причини країни.

Зазначимо принагідно, що, на наш погляд, слід відрізнити категорії «зобов'язання із надання туристичних послуг» і «зобов'язання у сфері туризму». До зобов'язань із надання туристичних послуг належать лише ті, предмет яких передбачає саме надання послуг у туристичній сфері. Водночас, поняття «зобов'язання у сфері туризму» має більш широке розуміння і може містити у собі ряд інших зобов'язань, в тому числі – і зобов'язання із надання туристичних послуг. Це твердження впливає також із нашого цивілістичного розуміння «туристичного продукту», який, за нашими дослідженнями, може включати не лише послуги (як це закріплено на сьогодні у ст. 1 Закону України «Про туризм» [17]), але фактично і інші об'єкти цивільних прав, перераховані у ст. 199 ЦК України, а також майнові і особисті немайнові права. До зобов'язань у сфері туризму можуть бути віднесені, таким чином, будь – які відносні цивільні правовідносини, об'єктом яких є практично будь – який об'єкт цивільних прав, у тому числі порушення прав на ці об'єкти, якщо вони виникають у процесі створення і надання комплексного, цілісного туристичного продукту.

Висновки. Підводячи підсумки наведеному вище, вважаємо, що зобов'язання у сфері туризму може бути визначене як правовідношення, в якому одна сторона (кредитор) має право вимагати від іншої сторони (боржника) вчинення певної дії чи дій – передання речей, майна, виконання робіт, сплати грошей, надання послуг, інформації і/або інформаційних прав, результатів інтелектуальної творчої діяльності і/або прав на них тощо або утримання від певних дій, а боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора відповідну дію чи дії з метою формування якісного туристичного продукту.

Згідно з положеннями, прийнятим у теорії цивільного права, обов'язок боржника в зобов'язаннях у сфері туризму може мати як активний, так і пасивний характер.

До зобов'язань у сфері туризму можуть бути віднесені будь-які відносні цивільні правовідносини, об'єктом яких є практично будь-який об'єкт цивільних прав, у тому числі порушення прав на ці об'єкти, якщо вони виникають у процесі створення і надання комплексного, цілісного туристичного продукту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гудима М.М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М. М. Гудима. – К., 2012. – 20 с.
2. Серьогін О.Ю. Правове регулювання міжнародних туристичних відносин: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Олександр Юрійович Серьогін – Київ : Б.в., 2002. – 21 с.
3. Яворський Р.І. Договір про надання туристичних послуг: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. І. Яворський. – К., 2015. – 19 с.
4. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. [Изд. 3-е.] – М. : Статут, 2001.
5. Синайский В.И. Русское гражданское право / В.И. Синайский. – М. : Статут, 2002 – 638 с.
6. Иоффе О.С. Избранные труды : В 4 т. : Т.3. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 837 с.
7. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. – М. : Статут, 2009. – 351 с.
8. Гражданское право: Том 1 / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М. : Проспект, 1998. – 632 с.
9. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву Москва. / М.М. Агарков. – 1940. – 192 с.
10. Козинець А.О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин : монографія / А.О.Козинець. – К. : Алерта, 2016. – 582 с.
11. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.07.2015 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061.
12. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9800218#load_text_none_1_.
13. Гражданский Кодекс Российской Федерации. Часть первая от 30 ноября 1994 г. №51 – ФЗ. Принята Государственной Думой 21 октября 1994 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.garant.ru/10164072/1/#block_10000.
14. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. В 2 т. Т.1. / Под ред. Т.Е. Абовой, А.Ю. Кабалкина; Ин-т государства и права РАН. – [6-е изд, перераб и доп]. – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 926 с.
15. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.
16. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України ІАС «Ліга- Закон» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk.html?start=459>.
17. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року №324/95 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

Кохановський Велеонін Олексійович

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІКА І ПЕРСПЕКТИВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті на основі доктринального і законодавчого розуміння поняття зобов'язань розглядаються поняття і особливості зобов'язань у сфері туризму, а також перспективи їх цивільно – правового регулювання. Пропонується власне визначення поняття зобов'язань у сфері туризму з урахуванням різниці між поняттями «зобов'язання із надання туристичних послуг» і «зобов'язання у сфері туризму». Доводиться, що обов'язок боржника в зобов'язаннях у сфері туризму можуть мати як активний, так і пасивний характер.

Ключові слова: зобов'язання, сфера туризму, надання туристичних послуг, туристичний продукт.

Кохановский Велеонин Алексеевич

ОБЯЗАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ТУРИЗМА: ПОНЯТИЕ, СПЕЦИФИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье на основе доктринальных и законодательных определений категории обязательств рассматриваются понятие и особенности обязательств в сфере туризма, а также перспективы их гражданско – правового регулирования. Предлагается собственное определение понятия обязательств в сфере туризма с учетом разницы между понятиями «обязательства по предоставлению туристических услуг» и «обязательства в сфере туризма». Доказывается, что обязанность должника в обязательствах в сфере туризма могут иметь как активный, так и пассивный характер.

Ключевые слова: обязательства, сфера туризма, предоставление туристических услуг, туристический продукт.

Kokhanovskyi Veleonin Oleksiyovych

OBLIGATIONS IN THE FIELD OF TOURISM: CONCEPT, SPECIFICITY AND PROSPECTS OF CIVIL-LEGAL REGULATION

On the basis of doctrinal and legal definitions of the concept of legal obligations, was examined the concept and features of commitments in tourism and the prospects of it's civil – legal regulation. Own definition of the concept of the obligations in the field of tourism is proposed, taking into account the difference between the concepts of «obligation to provide the tourism services» and «obligation in the field of tourism». Author proves, that the obligation to the debtor commitments in tourism can have both active and passive nature.

Keywords: law obligation, tourism field, provision of the tourism services, tourism product.